

**SANATLARIN POLİTİKLIK DERECESESİ, SANAT ÜRETİMİ, PİYASA
MEKANİZMASI VE DEVLET***

**POLITICAL NATURE OF ARTS, ART PRODUCTION, MARKET MECHANISM
AND STATE**

Prof. Dr. Sacit Hadi AKDEDE

Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İ.İ.B.F. Maliye Bölümü

Aydın/TÜRKİYE, E-Mail: shakdede@adu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ	ÖZET
<p>Makale Geçmişi: Geliş: 15 Mart 2018 Kabul: 24 Nisan 2018</p>	<p><i>Bu makalede sanatların politiklik derecesi ile sanat üretiminin finansman biçimleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Öncelikle, neo-klasik ekonomi teorisine göre devletin sanatsal ürünleri neden desteklemesi gerektiği matematiksel olarak açıklanmıştır. Ardından, sanatların politiklik derecesine göre sınıflanması ve sıralanması yapılmıştır. Söze ve yazıya dayanan sanatların, tiyatro gibi, söze ve yazıya dayanmayan sanatlara göre, klasik müzik gibi daha politik olduğu vurgulanmıştır. Devlet ve sanat ilişkisi, sanat ve piyasa mekanizması ilişkisi, sanatların bu politik olma durumuna göre ayrı ayrı incelenmiştir. Devletin ve vakıflar gibi kurumların genellikle politiklik derecesi düşük sanat eserlerini veya türlerini daha çok destekledikleri örneklerle açıklanmıştır.</i></p>
<p>Anahtar Kelimeler: Sanatların Politiklik Derecesi, Sanat ve Siyaset İlişkisi, Devlet Sanat İlişkisi, Sanat ve Ekonomi İlişkisi, Piyasa ve Sanat İlişkisi.</p>	
<p>DOI: 10.15637/jlecon.246</p> <p>JEL Kodları: Z01</p>	

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>Article History: Received: 15 March 2018 Accepted: 24 April 2018</p>	<p><i>The paper investigates the relationship between the methods of funding of arts and the political nature of arts. Firstly, it is explained why state should subsidize the art production according to neo-classical economics theory. Then, various arts are classified and ordered according to their degree of politicness. Arts that depend on more written text and words, such as theater, are more political in nature compared to the arts that do not depend on written text and word, such as classical music. The relationship between art and state along with the relationship between arts and market mechanism is investigated. It is found that state and foundations subsidize the arts with low degree of politicness.</i></p>
<p>Keywords: The Degree of Politicness of Arts, Arts and Politics Relationship, State and Art Relationship, Arts and Economics</p>	

* Bu makale 2013 yılında Mimesis magazin internet dergisinde yayımlanan “Sanat üretiminin politik ekonomi açısından bir sınıflama denemesi” adlı yazının genişletilmiş halidir.

Relationship, Market and
Arts Relationship

DOI: 10.15637/jlecon.246

JEL Codes: Z01

1. GİRİŞ

Bu makale sanat üretiminin piyasaya bırakılması ya da devlet tarafından desteklenmesi konusunu politik ekonomi açısından incelemektedir. Bu yazıda önce neo-klasik ekonomi teorisine göre devletin sanatı neden desteklemesi gerektiği konusu teorik olarak açıklanmaktadır. Bunun ardından bu makalenin dayandığı temel gözlem olan sanatların “politik olma” derecesi (politiklik derecesi) tanımlanmakta ve sanatların politiklik derecesi iki ana eksende araştırılmaktadır. Birinci eksen devlet ve sanat ilişkisidir. Sanatların politiklik derecesi ve devlet sanat ilişkisi, neo klasik iktisat teorisinin dışında incelenecektir. Bu eksen devlet hangi tür sanatı nasıl ve ne kadar destekler konusu üzerinde durulmuştur. İkinci eksen sanat ve piyasa mekanizması ilişkisidir. Bu eksen de, piyasa mekanizması ve sanat üretimi ilişkisi üzerinde durulmuştur. Piyasa mekanizması özellikle hangi sanat ürünlerini üretir konusu politik ekonomi açısından incelenmiştir. Sanatlar daha önce çeşitli sanatsal ve sosyolojik ölçütlere göre sınıflanmıştır. Görsel sanatlar/plastik sanatlar/gösteri sanatları gibi sınıflamalar veya yüksek sanat/popüler sanat gibi ayrımlar daha önce birçok sanatçı ve sosyolog tarafından yapılmıştır (Katz-Gello 2002; Bourdieu, 1984). Bu çalışmada ise sanatlar politik olma derecelerine göre (politiklik derecesi) sınıflanacaktır. Bu sınıflamanın ardından, sanatın piyasa mekanizması ve devlet ile olan ilişkisi daha yakından incelenecektir.

2. NEO-KLASİK İKTİSATTA SANAT VE DEVLET İLİŞKİSİ

Bu bölümde önce neo-klasik kültürel ekonomi alanına göre, devletin sanat faaliyetlerini neden desteklemesi gerektiği konusu teorik olarak açıklanacaktır. Devlet sanat ilişkisi konusu, neo-klasik iktisadın, gösteri sanatlarının iktisadi sorunlarını araştırmasıyla bilimsel araştırma alanına girdi. Hatta kültürel ekonomi alt alanının ortaya çıkması, gösteri/sahne sanatı organizasyonlarının iktisadi ve idari sorunlarının araştırılması vesilesi ile olmuştur. William J. Baumol ve William G. Bowen’ın *Gösteri Sanatları-Ekonomik Çıkmaz* (1966) adlı kitabı, gösteri sanatları (tiyatro, dans, bale, opera, müzik, vb.) organizasyonlarının faaliyet ve finansman sorunları üzerine yazılan ilk kitaplardan biridir. O kitapta, Baumol and Bowen, sanat faaliyetlerine katılım istatistiklerine (seyirci sayıları gibi), Metropolitan Opera biletlerinin fiyatlarına kadar birçok tablo ve grafiğe, bilet fiyatlarının maliyetleri karşılamaya yetmediğine ilişkin birçok yorum ve analize ve en nihai tahlilde de birçok politika önerisine yer vermişlerdir. Bu çalışmalarından dolayı, Baumol and Bowen kültürel ekonominin, iktisat biliminde yeni bir alan olarak, yaratıcıları olarak anılmışlardır. Throsby (1994), “Eğer çağdaş kültürel ekonominin bir başlangıç noktası varsa, o Baumol ve Bowen’in kitabının sayfalarında” demekle bu kitabın önemini vurgulamaktadır. Frey (2000) de nerdeyse aynı cümlelerle bu alanın başlangıç noktası olarak bu kitabı göstermiştir. Baumol ve Bowen (1965, 1966) gösteri gruplarının finansal sorunlarının kaynağını araştırmış ve bu sorunların yol açabileceği başka sorunları anlamaya çalışmışlardır. En önemli gözlemleri, gösteri gruplarının (tiyatro, opera ve bale, senfoni orkestraları ve benzeri müzik grupları gibi profesyonel gösteri grupları) *hizmet maliyetlerinin, bu grupların sattıkları hizmetlerin*

fiyatlarından çok daha hızlı artması durumudur. Baumol ve Bowen bu maliyet artışını, verimliliği yüksek olan sektörlerdeki ücret artışlarının, verimlilik açısından durgun olan bu sektörlerle bulaşmasını anlatan “maliyet hastalığı”(cost disease) kavramı ile açıklamıştır. İmalat sektörü malları verimlilik artışından dolayı daha az kaynakla üretilirken, örneğin bir klasik müzik parçası için orkestralar yıllar önce kullandıkları aynı müzik aletlerini ve müzisyen sayısını kullanmak zorundadır. Maliyet hastalığı kavramını sanatsal faaliyetlere adını koymadan ilk uygulayan ve tanıtan Scitovsky ve Scitovsky (1959)'dir. Onlar devlet ya da diğer kamu kuruluşlarının teknolojik olarak durgun olan bu sektörlerle yardım etmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Teknolojik olarak durgun olan başka sektörlerle değil de, niye özellikle bu sektörlerle yardım yapılması ayrıntılı olarak açıklanmamıştır, sadece sanatın *erdemli mal* (merit goods) olması ana gerekçe olarak belirtilmiştir. Baumol ve Bowen da oldukça benzer yargılarda bulunmasına karşın doğrudan sübvansiyon önerme konusunda oldukça dikkatli davranmışlardır. Acar (2007)'de de vurgulandığı gibi Baumol ve Bowen'in temel tezi, “eğer sanatsal faaliyetlerin yok olmaması isteniyorsa, devlet bu tür faaliyetlere destek vermek zorundadır” biçimindedir çünkü sanat *erdemli mal* kategorisindedir.

Gösteri gruplarına ve diğer sanatsal faaliyetlere yapılan mali yardımların gerekçelerini oluşturan maliyet hastalığı kavramı aşağıda kısaca açıklanacaktır. Daha sonraki bölümde hem devlet sanat ilişkisini hem de sanat ve piyasa mekanizması ilişkisini neo-klasik iktisattan farklı olarak, “heteredoks politik iktisat” diye adlandırılan alternatif bir perspektiften anlamaya çalışacağız.

3. MALİYET HASTALIĞI

Buradaki matematiksel türetmeler ve denklemler kültürel ekonominin temel makalesi sayılan Baumol (1967)'ye dayanmaktadır. Varsayalım ki ekonomide iki sektör vardır ve birinci sektörde emeğin verimliliği sabittir. İkinci sektörde ise kişi başına çıktı, sabit bir bileşik büyüme oranıyla birikimli olarak büyümektedir ve bu oran r ile ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle ekonomide dengesiz büyüme ya da kalkınma süreci vardır. Baumol birinci sektöre başka alanlar yanında gösteri sanatları alanını da örnek göstermektedir. Sanat sektöründe, yukarıda da vurgulandığı gibi, örneğin imalat sektöründe olduğu gibi bir verimlilik artışı yoktur. Geçmiş yüzyılda canlı orkestrayla icra edilen bir senfonik müzik parçası, eğer bugün de canlı orkestrayla bir konser salonunda icra edilecekse, gene aynı türden enstrümanlar kullanılarak icra edilecektir. Bu alanda bir verimlilik artışı olmamıştır. Orkestra gene ortalama 80-100 müzisyenden oluşacak, elektronik cihazlar ve bilgisayarlar müziği icra etmeyecek, bu 80-100 kişilik müzisyenler topluluğu hemen hemen aynı piyanoyu, aynı trombonu, aynı viyolonsel çalarak müziği icra edecektir. Her ne kadar elektronik sesler bugünkü müzik üretiminde çok yer alsada, özellikle sahne sanatlarında işin doğası gereği verimlilik artışı, örneğin bir imalat sektörüne göre daha az olmaktadır. Sanat sektöründe verimlilik artışı olmamasına karşın, ücretler artmaktadır çünkü ücret artışları iki sektörde de aynıdır; sanatçılar da örneğin başka bir meslek sahibinin ücret artışı kadar ücret artışını ve yaşam standartlarını korumak istemektedirler. Baumol(1967)'un matematiksel sembollerini kullanarak bu durumu aşağıdaki basit denklemlerle ifade edebiliriz. Birinci ve ikinci sektörün ürün (çıktı) miktarları sırasıyla aşağıdaki gibidir.

$$Y_{1t} = aL_{1t}$$

$$Y_{2t} = bL_{2t}e^{rt}$$

Burada Y 'ler çıktıyı L 'ler emeği, r çıktının büyüme oranını, a ve b de sabit iki pozitif sayıyı göstermektedir. Buradaki bu sabit sayılar(a ve b) ölçek (*scale*) parametreleridir. İkinci

sektörde verimlilik artışı vardır ve çıktı r büyüme oranıyla artmaktadır. Birinci sektörde ise varsayım gereği verimlilik artışı yoktur; verimlilik sabittir.

Varsayalım ki iki sektörde de t zamandaki ücret, $W_t = W e^{rt}$, çıktının (Y) büyüme oranıyla aynı oranda artmaktadır. Buradaki W de başlangıç dönemi ücret seviyesini gösteren sabit bir parametredir. Diğer bir ifadeyle iki sektörde de ücret, ikinci sektördeki verimlilik artışıyla aynı oranda artmaktadır

Burada birinci sektörde verimlilik artışı yokken niye bu sektörde de ücretler artıyor diye sorulabilir. Birinci sektördeki ücret artışı bu sektöre dışarıdan (*ekzojen*), sektör dışı faktörler nedeniyle gelmektedir; ekonominin diğer sektörlerindeki verimlilik artışı sonucu oluşan yüksek ücretler birinci sektöre ekzojen bir şekilde sıçramaktadır. Bu durumda birinci sektörde ortalama maliyetler sınırsız bir şekilde artarken, ikinci sektörde sabit kalacaktır. Aşağıdaki ortalama maliyetler tanımlanmaktadır. Ortalama maliyet bilindiği gibi toplam maliyetin ürün miktarına bölünmesiyle bulunmuştur.

$$C_1 = W_t L_{1t} / Y_{1t} = W e^{rt} L_{1t} / a L_{1t} = W e^{rt} / a$$

$$C_2 = W_t L_{2t} / Y_{2t} = W e^{rt} L_{2t} / b L_{2t} e^{rt} = W / b$$

Burada C maliyeti, W de ücret düzeyini göstermektedir. Yukarıdaki formüllerden de görüldüğü gibi, her iki sektörde de ücretler seviye olarak aynı olmasına karşın, birinci sektörde ortalama maliyetler sınırsız artarken ikinci sektörde sabittir.

İki maliyeti birbirine oranlarsak

$$\frac{C_1}{C_2} = \frac{W e^{rt} / a}{W / b} = \frac{b e^{rt}}{a}$$

İfadesini elde ederiz. Bu ifade iki sektördeki görel maliyetleri göstermektedir. Burada görüldüğü gibi ikinci sektördeki verimlilik artışı birinci sektördeki görel maliyetleri artıracaktır. Bu durumda birinci sektörün piyasa mekanizması gereği ayakta kalabilmesi için fiyatları arttırması gerekecektir. Fiyatların artması ise talebi düşürecek çünkü sanat ürünlerinin talebi oldukça esnektir. Çok düşük düzeydeki fiyat artışları, talep edilen miktarın düşmesine neden olacaktır. *Bu mekanizma nedeniyle bu sektörde maliyet artışları fiyat artışlarından daha yüksek olacaktır.* Diğer bir ifadeyle bu birinci sektördeki mal ve hizmetler bir süre sonra üretilemez olacaktır çünkü maliyetler artarken hasılat artmayacaktır. Bunu aslında şuradan da görmek mümkündür

$$\text{Eğer } \frac{C_1 Y_1}{C_2 Y_2} = \frac{W e^{rt} L_{1t}}{W e^{rt} L_{2t}} = \frac{L_{1t}}{L_{2t}} = A \text{ dersek (Burada A bir sabittir)}$$

İki sektördeki çıktı oranı aşağıdaki ifadeyle gösterilir.

$$\frac{Y_1}{Y_2} = \frac{a L_{1t}}{b L_{2t} e^{rt}} = \frac{a A}{b e^{rt}}$$

Bu durumda da ikinci sektörde verimliliğin (r) sürekli artması durumunda, verimlilik parametresi paydada yer aldığı için, birinci sektördeki görel çıktı sürekli azalacaktır. Diğer bir ifadeyle birinci sektördeki üretim (Bu durumda söz konusu olan sanat üretimidir) eğer sadece piyasa mekanizmasına bırakılırsa yok olacaktır. Örneğin yıllar itibariyle ekonominin

diğer alanlarındaki verimlilik artışı nalbantları, terzileri, demircileri, arabacıları ve daha birçok mesleği piyasadan kovmuştur. Bu neo-klasik analizde devlet sanatı *erdemli* bir mal olduğu için desteklemeli, sübvans etmeli ve maliyetleri azaltmalıdır. Kısaca, yukarıdaki neo-klasik ekonomi teorisine göre, eğer birinci sektörün yok olması istenmiyorsa, o sektörün devlet tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Baumol'un bu analizi kapitalist sistemde de sanat üretiminin piyasaya bırakılmaması gerektiği yönünde geliştirilmiş en önemli argümandır. Örneğin Hansen (1997) yukarıdaki argümana dayanarak, Danimarka Kraliyet Tiyatrosu'nu bir kamu malı (*public good*) olarak gören halkın tiyatroyu desteklemek için çeşitli yöntemler geliştirdiğini açıklamaktadır. Aynı bağlamda, Tepe ve Vanhuyse (2014) Alman senfoni orkestralarına ilişkin destekleme yöntemlerini incelemiştir.

Maliyet hastalığı argümanından başka, devletin sanata destek vermesinin en önemli iki nedeni daha bulunmaktadır (Rushton, 2007). Bunlardan ilki sanat ürünlerinin tüketimini sosyoekonomik düzeyi düşük bölgeler ve gruplarda da arttırmak. . İkincisi de, sanatsal ve kültürel harcamalar yoluyla şehir ve bölge kalkınmasına yardımcı olmaktır. Sanatçı kümelenmeleri yaratmak, kültürel ve sanatsal harcamalarla şehri cazibe merkezi haline getirmek ve ilgili şehrin kalkınmasını kolaylaştırmak da devletin sanatı destekleme amaçlarındandır.

4. SANAT ÜRETİMİNİN POLİTİK EKONOMİ AÇISINDAN BİR SINIFLAMA DENEMESİ

Neo klasik ekonomi teorisi bakımından sanatın desteklenmesi gerekçesini kısaca açıkladıktan sonra, bu bölümde sanatları politiklik derecesine göre bir sınıflama denemesine girişeceğiz. Bu bölümde ekonomi bilimi açısından yeni bir açıklama denemesi yer alacaktır. Bu sınıflama aynı zamanda sanatların finansman biçimini de anlamamıza yarayacaktır. Sanatların finansman biçimini anlamak da kültür politikalarını anlamaya ve dolayısıyla kültür politikalarının politik ekonomisini daha iyi kavramamıza yarar.

Sanatların/sanat eserlerinin üretimi politik ekonomi açısından üç farklı boyut dikkate alınarak sınıflanabilir. Buradaki bütün varsayım, çıkarım ve yargılar, daha önce bu türden bir "sanatların politik ekonomisi" model denemesi yapılmadığından, literatürdeki ilk çıkarım ve yargılardır. Bir sanat türünün/sanat ürününün *üretiminin* tasarladığımız *sanatın politik ekonomisi modeline* göre üç boyutu vardır.

1-Piyasa mekanizması boyutu. Bu boyut bir sanat eserinin piyasa mekanizması içinde arz ve talep koşullarına göre mi üretildiği ya da devlet desteği aracılığıyla talep koşullarına çok fazla bağlı kalmadan mı üretildiği ile ilgilidir.

2- Politiklik boyutu. Bu boyut sanat eserlerinin politik olabilme derecesiyle ilgilidir. Sanat eserlerinin doğasında politiklik var ise, bazı sanat eserlerinin politik olma derecesi diğer bazı sanat eserlerine göre daha yüksek olabilir.

3-Sivil toplum boyutu. Bu boyut, vakıflar, dernekler, sendikalar, çeşitli sivil toplum ve demokratik kitle örgütlerinin sanat eserlerinin üretim ve tüketimine nasıl katkı sağladığı ile ilgilidir.

Dolayısıyla, sanatlardan bahsederken, *politik boyutu yüksek sanatlar* türünden tabirler kullanmak da anlamsız olmayacaktır. Ana akım kültürel ekonomi ve sosyoloji bilimi, sanatları daha farklı başlıklar altında da sınıflamaktadır. Örneğin, tiyatro, opera-bale, klasik müzik gibi sahne sanatlarını ve resim, heykel vb. türü sanatları "yüksek kültür sanatları" diğerlerini de "popüler kültür sanatları" olarak adlandırmaktadır.

Sanatların politik ekonomisi konusunu, sanatın işlevi konusunu da göz önüne alarak daha iyi anlayabiliriz. Aşağıda sıralayacağımız sanatın işlevleri herhangi bir sanat teorisini

veya sanat tarihçisi tarafından sanatın doğasına içkin bulunmayabilir. Bunun yanında, iktisat bilimi açısından herhangi bir hizmeti üretmenin ve tüketmenin sonucu olması gerekir. Sanat üretimi ve tüketimi iktisat bilimi açısından incelemeye konu olduğu zaman “sanatın işlevi nedir?” sorusu anlamlı bir soru olacaktır. Aşağıda listelenen işlevler sanat eserinin sanatçının elinden çıkıp, sanat izleyicisi/takipçisi/alıcısıyla bulunduğu zaman ortaya çıkar. Sanatçı sanat eserini yaratma sürecinde, yarattığı sanat eseriyle, sanatçı olmayanların anlayamayacağı türden duyarlılıklar veya ilişkiler geliştirebilir. Buna kimi zaman sanatın “psikolojik getirisi” de denmektedir. Psikolojik getiri veya sanatçının sanat eserini yaratma sürecinde sanat eseriyle geliştirdiği bağı veya ilişkiyi burada incelemeyeceğiz çünkü bu konu politik ekonominin doğrudan inceleme alanına girmemektedir. Sanat eserinin sanatçıdan çıkıp toplumla bulunduğu anda aşağıdaki işlevleri yerine getirdiğini varsayıyoruz. Sanatın işlevlerine ilişkin bu varsayımlarımız bu makalenin özü bakımından oldukça önemlidir. Buradaki saydığımız işlevler, sanatın bütün işlevleri olmayabilir. Bunun yanında, bu işlevler, özellikle sanatın politik ekonomisini daha iyi anlamamız açısından önemli olan işlevlerdir.

1-Sanat eğlendirir

2-Sanat insanlarda ve toplumlarda estetik duygusunu geliştirir

3- Sanat eğitir, öğretir, bilinçlendirir

4-.Sanat var olan düzeni koruma işlevi görür (Rızanın İnşası, Manufacturing Consent)

5-Sanat propaganda yapar (sanat provoke eder)

6-Sanat var olan düzeni eleştirir veya över

Herhangi bir sanat ürünü yukarıdaki işlevlerin birkaçını bir arada yerine getirebilir. Örneğin bir tiyatro oyunu veya sinema filmi eğlendirirken, eğitir, bilinçlendirir ve var olan düzeni eleştirebilir ya da var olan düzeni övebilir. Sanatın yukarıda sıralanan ilk üç işlevinin dışındaki işlevler, hayatın politik ve ekonomik alanında yer almaktadır. Sanatların politik olma boyutu, yukarıda sayılan işlevler ve devletin politik bir organ (aygıt) olduğu da düşünülürse, devlet ve sanat üretimi arasındaki ilişki oldukça politik bir alana yerleşmiş olur. Burada bu makalenin sınırlarını genişletmemek bakımından devlet teorilerine girilmeyecektir. Bununla beraber devletin politik bir aygıt olduğunu belirten birden fazla teori mevcuttur. Devlet sanat ilişkisi incelenirken devletin aynı zamanda ideolojik bir aygıt da olduğunu hatırlamak, söz konusu ilişkiyi anlamayı kolaylaştırır.

Yukarıdaki sanatın politik ekonomisine ilişkin sıraladığımız üç boyut birbirini dışlayan (*mutually exclusive*) bir özelliğe sahip değildir. Bir sanat eserinin piyasa mekanizması tarafından üretiliyor olması, vakıflar ya da devlet tarafından üretilmeyeceği anlamına gelmemektedir. Aynı şekilde, bir sanat eserinin politiklik derecesinin yüksek olması, o sanat eserini ille de vakıf veya sendikaların üretmesi gerektiği anlamına da gelmemektedir.

5. POLİTİK EKONOMİ AÇISINDAN ÜÇ BOYUTUN İNCELENMESİ

5.1 Piyasa Mekanizması (Ekonomisi) Boyutu

Bir sanat eseri ya piyasa mekanizması tarafından ya da merkezi/yerel devletin doğrudan üretmesi veya desteklemesi ya da piyasa ile çeşitli kamu kuruluşlarının finansal bir ortaklığı sonucu üretilir. Bu basit gözlem, sanat üretiminin finansmanı ve politik-ekonomik analizi bakımından önemlidir. Örneğin, halkın genel eğlence, boş zaman tüketimi ihtiyaçlarını karşılamaya uygun, müzik, sinema, edebiyat, vb faaliyetler piyasa mekanizması tarafından üretilmektedir. Popüler müzik, popüler sinema ve diziler ve popüler edebiyat türleri (seri üretim) bunlara örnektir. Bunun yanında, piyasanın çeşitli nedenlerle

üret(e)mediği sanat ürünlerini de, devlet, *eğer gerekli görürse*, üretmektedir. Piyasa, yeterli talebi olan ve yasalarla üretimi ve tüketimi yasaklanmayan her türlü mal ve hizmeti üretir. Bazı pür piyasa mekanizması taraftarı siyasetçiler piyasanın kendiliğinden üretmediği sanat ürününün devlet tarafında da üretilmemesi gerektiği düşüncesindedir. Neo klasik kültürel ekonomi, sanat ürünlerini veya *yüksek kültür eserlerini* erdemli mallardan (*merit goods*) sayar ve yeterli talep olmasa da devletin bu tür hizmetlerin üretimini desteklemesini belirtir. Neo klasik ekonomi, sanat politik olmadığı ve egemen (*başat, dominant*) ekonomik ve politik sistemi tehdit etmeye yönelik bir bilinç oluşturma işlevini *ısrarlı bir şekilde* öne çıkarmadığı sürece, yeterli talep olmasa bile, kapitalist devletin sanatı desteklemesine ilişkin teori geliştirmiştir. Bu yargımız gözlemden uzak, kişisel bir yargı değildir. Devlet kendi egemen ideolojine karşı çıkan bir kültü Bu teorinin matematiksel ifadesini önceki bölümlerde inceledik. Bunun yanında, sistem, ekonomik ve sosyal güçlerin harekete geçmesi sonucu kendine yönelik bir tehdit hissederse, bu durumda politiklik derecesi yüksek ve sistemi tehdit eden sanatlar yasaklanır. Buna karşın, Akdede (2013)'de de vurgulandığı gibi politiklik derecesi yüksek ve sistemden yana olan sanatlar ise özendirilir ve üretilir..

5.2 Politiklik Boyutu

Bazı sanatlar diğer bazı sanatlara göre daha politik olabilir. Politik olma derecesindeki bu farklılıklar sanatların finansman biçim ve kaynaklarını etkilemektedir. Sanat eserlerinin algısının çok kişisel olması, konunun oldukça karmaşık bir hal almasına neden olmaktadır. Öncelikle sanatın politik olma derecesi üzerinde kısaca duralım.

Bazı sanatlar diğer bazı sanatlara göre *toplum ve insan* yaşantısı hakkında daha kuvvetli bir biçimde doğrudan mesaj verme özelliğine sahiptirler. Verilen bu mesajlar bir ülkenin çözmeye uğraştığı akut toplumsal/politik sorunlarla doğrudan ilgili olmayabilir. Bir sanat eserinin ya da türünün politik olma derecesini belirleyen en önemli faktör toplum ve insan yaşantısı hakkında *doğrudan mesaj verme* netliğidir. Buradaki zorluk *doğrudan mesaj verme netliğinin* rakamsal değerinin objektif olarak ölçülemeyeceğidir. Sanat eserlerinin izleyiciler üzerinde bıraktığı etki sübjektif bir algılamayla ilgilidir. Bu bakımdan bir izleyicinin algısına göre politik olan bir sanat eseri başka bir izleyici tarafından aynı derecede politik bulunmayabilir. Dolayısıyla, sanatların politik olma dereceleri hakkında her sanat türüne ilişkin sayısal bir değer verilememektedir. Bununla beraber, doğrudan mesaj verme dereceleri her ne kadar sayısal bir değerle ölçülemese de, sanatlar politiklik derecesi bakımından *daha düşük-daha yüksek* gibi terimlerle *sıralanabilme* özelliğine sahip olabilir. Örneğin, bir şiirin bir klasik müzik parçasına göre toplum ve insan hayatı hakkında mesaj verme derecesi daha yüksektir. Bu cümlemizden yeryüzündeki bütün şiirlerin bütün klasik müzik eserlerinden daha yüksek bir politiklik derecesine sahip olduğu anlaşılmalıdır. Buradaki yargılarımız ortalamalara ilişkin genellemelerdir. Doğrudan mesaj verme derecesi çok yüksek ve çok netse, sanat propaganda işlevi de görebilir. Politiklik derecesi en düşük sanatlar bile (örneğin klasik müzik), yeri ve zamanı geldiğinde çok büyük politik amaçlara hizmet edebilirler. Burada sanatın politiklik derecesi ile sanatın politik amaç için kullanımını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Örneğin bazı sanatlar, Chomsky'nin *rızanın inşası* (*manufacturing consent*) kavramıyla anlatmaya çalıştığı *sisteme uyumu* ya da *rızanın inşasını* özendirirler; var olan sistem neyse (*the status quo*) o sistemin sorgulanmasını engelleyecek mesajlar verirler ya da sistemin güya iyi ve güzel olduğunu bilinçaltına yerleştirirler, Akdede, (2013).

Şimdi biraz daha ayrıntı düzeyine inmeye ve genel olarak ana sanat dallarını politik olma derecesine göre sıralamaya çalışalım. *Söze ve yazıya* dayanan sanatlar diğer sanatlara göre toplum ve insan yaşantısı hakkında doğrudan mesaj verme veya mesajın netliği konusunda göreceli olarak daha avantajlıdır. Buradaki anahtar kelime netliktir. Sanatı

takip edenle takip etmeyen elbette bir değildir. Dolayısıyla bir sanat eserinin verdiği mesajın netliği, izleyicinin kültürel arka planına da bağlıdır. Bununla beraber, hayatında hiçbir kültürel ve sanatsal faaliyete izleyici olarak dahi olsa katılmamış bir izleyiciye bir tiyatro oyunu izletilse ve bir de klasik müzik konseri dinletilse ve bu iki aktivite hakkında konuşması istense, büyük bir olasılıkla izleyici tiyatro hakkında birkaç cümle daha fazla kuracaktır. Bu durum da bize tiyatronun görelî olarak klasik müziğe oranla daha fazla *doğrudan mesaj verme* özelliğini gösterir. Dolayısıyla, bu özelliğinden dolayı da tiyatro sanatının genel olarak klasik müziğe göre politiklik derecesi daha yüksektir deriz. Sanatlara bu açıdan bakınca, doğrudan mesaj verme netliğinin en yüksek olduğu alanların öncelikle *söze ve yazıya* dayanan sanatlar olduğunu söyleyebiliriz. Bunlara, edebiyatın her türü, sinema, tiyatro, söz içeren müzikler örnek gösterilebilir. Söz içermeyen, klasik müzik, enstrümantal müzik, bale, resim, heykel, fotoğraf gibi sanat dalları da görelî olarak politiklik derecesi daha düşük olan alanlar olarak adlandırılırlar. Burada belirtmekte yarar vardır ki, bu sınıflama bir genellemedir. Belli durumlarda örneğin belli bir resim tablosu, bir oyundan daha yüksek bir politiklik derecesine sahip olabilir.

Burada başka bir noktayı da vurgulamakta yarar vardır. Sanatçıyla sanat eserinin kendisini ayrı tutmak gerekmektedir. Örneğin klasik müzik, diyelim ki şiir sanatıyla karşılaştırıldığında politik mesajlar verme özelliği daha düşük bir sanattır. Bununla beraber, ünlü olmuş (Bu konu aynı zamanda medyanın politik ekonomisi konusuna girmektedir) bir klasik müzik sanatçısının sözleri, açıklamaları ve yaşayış tarzı elbette ki, politik içeriği yüksek şiirler yazan bir şairin sözleri ve açıklamalarından daha politik olabilir. Bu örneği vermemizin nedeni, sanat eseri ya da sanat türünün bizatihi kendisiyle sanatçı arasındaki ayrımı vurgulamak içindir. Burada Sovyetler Birliği döneminden bir örnek konunun anlaşılmasını daha da kolaylaştıracaktır. Sosyalistler, devrimden önce kübist ve fütürist sanatı desteklemişler ve bu sanatın burjuva değerlerini sarstığını iddia etmişlerdir. Devrimden sonra ise tamamen farklı bir görüşü benimsemişlerdir. Lenin bu tür sanatı yadsımış ve şu ifadeyi kullanmıştır: “Kendimi barbar olarak tanımlayacak cesaretim var. Ekspresyonizm, fütürizm, kübizm ve diğer ‘izm’leri sanatsal dehanın en yüksek manifestosu olarak göremiyorum. O tür sanattan anlamıyorum. Ondan hiçbir haz almıyorum”(Carmilly-Weinberger, 1986). Lenin ifade edilen sanat akımlarının temsil ettiği resim tablolarını veya sanat eserlerini anlamadığını vurgulamaktadır. Belli ki, devrimin ilk yıllarında sözü edilen sanat türlerinin ve sanatçıların sosyalist devrime hizmet etmeyeceği düşünülmüş ve yasaklanmıştır. Burada sanat eserinin kendinden çok, bu tür sanat eserlerini yaratan sanatçıların oluşturduğu birlikten ve yaşam tarzından rahatsız olduğu açıktır (Carmilly-Weinberger, 1986, 133). Burada da sanat eserinin kendisi ile sanatçı arasındaki ayrım unutulmamalıdır. Sanat eserinin kendisi politik içeriğe sahip değilken, sanat eserini yaratan sanatçıların belli bir ideolojik söylem etrafında toplanmaları ve yaşam tarzlarını ideolojilerine göre belirlemeleri politik içeriğe sahip olabilir. Belli bir sanat eseri, arkasında yeterli bir siyasi (ideolojik ve kültürel ortam) ve ekonomik güç ya da yeterli sayıda destekçi (sanatçı ya da izleyici) yoksa uzun süre ayakta kalamamaktadır.

Bu açıklamalardan sonra, **genel olarak** denebilir ki, *söze ve yazıya dayanan sanatların söze ve yazıya dayanmayan sanatlara göre politiklik derecesi daha yüksektir*. Örneğin, bir şiir, tiyatro oyunu, sinema filmi, bir roman, şarkılar, türküler, söze ve yazıya dayanmayan bir klasik müzik parçası, bir bale gösterisi, bir heykel ve bir resim tablosuna göre politiklik derecesi bakımından daha yüksek bir yerdedir. Bu sıralama kesinlikle sanatsal kalite sıralaması değildir.

Öncelikle burada bir parantez açıp hemen belirtmekte yarar vardır ki, tarih boyunca devlet, kilise ve çeşitli dini veya dini olmayan kurumlarca yasaklanan, ortadan kaldırılan, izin verilmeyen, sansürlenmiş sanat türlerinin içinde, yazıya veya söze dayanan sanatların sayısı

diğer sanat türlerinin sayısından daha fazladır. Tarihte, kilisenin, dini değerlere ve genel cinsel ahlaka saygısızlık ettiği gerekçesiyle yasakladığı birçok resim ve heykel olmasına karşın, bütün insanlık tarihi bakımından bakıldığında söze ve yazıya dayanan sanatlar söze ve yazıya dayanmayan sanatlara göre daha fazla yasaklanmıştır. Örneğin, tarih boyunca yasaklanan kitap sayısı, yasaklanan klasik müzik eserinden daha fazladır (Chiang ve Posner, 2006). Bunun nedeni yasaklanan eserlerin politik mesaj verme netliğinin daha yüksek olmasıdır. Sovyetler Birliği döneminden de bazı örnekler verilebilir. Bolşoy Balesi, 18 Yüzyılın sonuna doğru kurulmuş olmasına karşın, Sovyetler Birliği döneminde de varlığını ve önemini sürdürmüştür. Bununla birlikte, Sovyetler döneminde birçok roman, deneme, şiir yasaklanmıştır. Bu açıklamalar da söze ve yazıya dayanan sanatların politiklik derecesinin daha yüksek olabileceğine ilişkin kanıt oluşturmaktadır, Akdede (2013).

Bu konuda son yıllarda yayınlanan bazı raporlar da, söze ve yazıya dayanan sanat türlerinin daha çok yasaklandığı, sansürlendiği konusunda ciddi kanıtlar sunmaktadır. Bu konularda data toplayan en önemli organizasyonlardan biri Freemuse adlı organizasyondur. Freemuse sanatsal özgürlüğü destekleyen ve savunan uluslararası üyelere sahip bir organizasyondur. Freemuse 2012 yılından beri Birleşmiş Milletler’de özel bir danışma kurumu statüsüne sahiptir. Freemuse’in hazırladığı “Tehdit Altındaki Sanat” (*Art Under Threat*) başlıklı raporlara göre 2016 yılında dünyada en çok yasaklanan sanat ve sanatçı türü popüler müzik ve müzisyenleri olmuştur. Bu müzik türlerinin hepsinde söz vardır. Bu rapora göre dünyada en az yasaklanan sanat türlerinden biri klasik müzik ve modern dans olmuştur ki iki sanat türü de söze ve yazıya dayanmamaktadır. Gene aynı rapora göre 2016 yılında Rusya’da en çok yasaklanan sanat türünün başında sözlü müzik ve ikinci sırada da tiyatro gelmektedir, (Art Under Threat Report, 2016, 40).

Sanatların politiklik derecesi, hangi sanatların ne kadar üretileceği konusunu belirlemekte oldukça önemlidir. Ayrıca politiklik derecesi yüksek ya da düşük her sanat çeşitli politik amaçlar için gerektiğinde kullanılabilir. Hemen belirtmemiz gereken ilk nokta, daha önce de vurgulandığı gibi her sistemin politik egemenleri veya elitleri olması durumudur. Bunlar ille de siyasi iktidarı elinde tutan yöneticiler ve politikacılar değildir. Kapitalist üretim tarzına sahip bir ülkenin politik egemenleri veya elitleri, siyasi iktidarı elinde tutan yönetici ve politikacılara (bir anlamda devlet) ek olarak, ülkenin burjuvaları, onlarla organik bağı olan aydınları, *think tank*’leri, medya vb. de kapsar. Politik egemenlerin, kendi kurulu düzenlerini tehdit etmeyen sanatın varlığından rahatsız olmayacaklarını varsaymak yanlış olmayacaktır. Kurulu düzenleri (*the status quo*) rahatsız etmeyen sanatı piyasa mekanizması üretiyorsa, ülkenin politik egemenleri/elitleri ayrıca buna kaynak ayırmak zorunda değildir. Hatta piyasada üretilen sanattan dolayı da ülkenin sanat üreten patronları oluşmuştur ve sanatın bu alanı onlar için karlı bir iş koludur. Türkiye’de popüler müzik, popüler sinema ve dizi, popüler kitaplar üreten işverenler bu kategoriye girer. Bununla beraber, piyasa mekanizması, politiklik derecesi yüksek bir sanat üretiyor ve sistemin egemenlerine/elitlerine muhalif mesajlar veriyor olabilir. Protesto popüler müzik bu kategoridedir. Türkiye’de bu tür müzik yapan grupların konserlerinin yasaklandığı sık sık duyulmaktadır. Türkiye’de Grup Yorum’un konserleri sık sık yasaklanır ve grubun üyeleri çeşitli nedenlerle gözaltına alınır. Bu konuda tek örnek Grup Yorum olmayabilir. Bunun yanında, kendi kurulu düzenlerini rahatsız ve tehdit etmeyen sanatları piyasa üretmiyorsa, devlet aygıtı bu üretimi yerine getirir. Klasik müzik bu kategoridedir. Neo klasik kültürel ekonomi anlayışına göre bunun böyle olmasının nedeni klasik müziğin *erdemli mal* (*merit goods*) olması durumudur. Oysa, bu tek neden değildir. Devlet, sistemi ve kurulu düzeni tehdit etmeyen, politiklik derecesi düşük bir sanat ürününü üretmekte ve toplumu sisteme *uyumlu* hale getirmeye çalışmaktadır. Bütün bunlar klasik müziğin yararsız olduğunu söylemek değildir. Bütün iyi sanatlar bireyin düşünsel ve duygusal gelişimine katkıda

bulunur. Bireysel olarak çok yararlı olan klasik müziğin yukarıda vurgulandığı gibi bir de toplumsal boyutunun olduğunu vurgulamak yanlış olmayacaktır. Burada klasik müzik için söylenenler, opera-bale, resim, heykel vb. gibi politiklik derecesi görece düşük olan sanat dalları için de geçerlidir, Akdede (2013).

5.3 Sivil Toplum Boyutu

Piyasanın üretmediği, devletin de çeşitli nedenlerle üretmediği bu tür politiklik derecesi düşük sanat ürünlerini, vakıflar ve dernekler gibi sivil toplum örgütleri üretir. Üstelik bu tür örgütlerin vergi muafiyeti gibi çeşitli ayrıcalıkları vardır. Ayrıca, bu tür örgütlere yapılan bağışlar vergi matrahından düşülür ve bağış yapanlar için bu cazip bir durumdur. Bağış yapan firmalar ve bireyler ve sanatı üreten sivil toplum örgütleri, sanat gibi çok kutsal ve faydalı bir hizmetin üretilmesine vesile oldukları için toplumun gözünde olumlu bir algı yaratmaktadırlar. Varlıklarıyla, toplumun gözünde prestij ve meşruluk kazanırlar. Toplumu *sisteme uyumlu hale* getirmeye yardımcı olurlar. Nasıl yaparlar bunu? Politiklik derecesi düşük sanat türleri ve ürünleri bu konuda oldukça sık kullanılmaktadır.

Dünyadaki vakıfların kültür ve sanatı destekleme istatistiklerinden birkaç örnek vererek buradaki tezimizi kuvvetlendirelim. Foundation Center'den elde ettiğimiz verilere (http://foundationcenter.org/findfunders/statistics/pdf/04_fund_sub/2010/10_10.pdf) göre 2010 yılında vakıfların (Ford Vakfı, Rockefeller Vakfı gibi vakıfların toplamı) toplam harcamalarının içinde kültür ve sanata ayırdıkları pay yüzde 11.2'dir. Bu payın da yarısından fazlası müzeler ve sahne sanatlarına gitmektedir (sırasıyla yüzde 3.6 ve 3.7). Vakıfların kültür ve sanata yaptıkları parasal yardım 9 ana kategoride düzenlenmektedir. Müzeler ve sahne sanatları dışında, sanat organizasyonları, beşeri bilimler (*humanities*) (edebiyat, felsefe, dini bilgiler, antik ve modern dönem dil çalışmaları gibi alanları kapsamaktadır), medya ve iletişim, görsel sanatlar ve mimarlık, çok fonksiyonlu sanatlar, tarihi mirası koruma ve diğer kültür ve sanat alanlarını kapsamaktadır.

Tablo 1. Vakıfların yardım dağılımı, 2010 Yılı (Miktar ve Yüzdeler)

	Yardımların Değeri (Dolar)		Proje Sayısı (Proje Sayısı)	
	Değer	Yüzdesi	Proje sayısı	Yüzdesi
Organizasyon ve yönetim	12822	0.1	219	0.1
Çok amaçlı sanatlar	21615	1.1	2,475	1.6
Medya ve iletişim	201692	1	1,867	1.2
Görsel sanatlar ve mimari	72837	0.4	893	0.6
Müzeler	742105	3.6	4,396	2.9
Sahne sanatları	755419	3.7	8,344	5.5
Beşeri bilimler	115243	0.6	806	0.5
Tarihi koruma alanları	126648	0.6	1,207	0.8
Diğer alanlar	33415	0.2	366	0.2
Toplam kültür ve sanat	2,276,330	11.1	20.573	13.5

Kaynak: Foundation Center (www.foundationcenter.org)

Yukarıda Tablo 1, Amerika'daki vakıfların toplamına ilişkin istatistikleri vermektedir. 2010 yılı için vakıflardan en çok yardım alan ilk 50 sahne sanatları grupları incelendiğinde ise, bu 50 grubun ya da topluluğun içinde tiyatro grubu olarak ancak iki grup yer almaktadır ve toplam yardımların çok az bir kısmı bu gruplara gitmektedir. Buradaki sahne sanatlarının çoğu, senfoni orkestraları, opera ve bale gruplarıdır.

Foundation Center'de veriler en son 2012 yılı için derlenmiştir. Tarafımızdan Foundation Center verileri kullanılarak yapılan hesaplama göre 2012 yılında vakıfların toplam harcamalarının içinde kültür ve sanata ayırdıkları pay yaklaşık yüzde 9.7'dir. Vakıfların kültür ve sanata ayırdıklarının payının yüzdesi 2010 yılından 2012 doğru bir azalma göstermiştir. 2012 yılında da bu kültür ve sanata ayrılan kaynağın çok küçük bir yüzdesi tiyatroya ya da politiklik derecesi yüksek olan sanatları ayrılmıştır. Shockley (2011) American Sanat Konseyi'nde (The National Endowment for the Arts) 1990'lardaki siyasi olarak etkili olanların sanat alanındaki kamu politikalarını nasıl etkilediğini açıklamıştır. Zimmer ve Toepler (1996), Amerika, İsveç ve Almanya'da sanat alanındaki kültür politikalarını karşılaştırmaktadır.

Kısaca, Amerika için verilen rakamların gösterdiği gibi, çeşitli dünya ülkelerinde de sivil toplum örgütleri politiklik derecesi yüksek olmayan sanat ve kültür olaylarını (müzeler gibi) desteklemektedir. Örneğin muhalif tiyatro grupları, vakıflar gibi sivil toplum örgütleri tarafından desteklenmemektedir. İşçi sendikalarının ise çoğu kez büyük prodüksiyonları destekleyecek finansal güçleri bulunmamaktadır.

Oldukça karmaşık gibi duran dördüncü ve beşinci bölümün ana fikri, sanatların bir politiklik sıralamasının varlığı ve yeterli bir *ekonomik ve siyasi güçle* desteklenmeyen kültür ve sanat ürünlerinin uzun süre ayakta kalamayacağı fikridir. Buradan çıkaracağımız politika önerisi de, yeterli ekonomik kaynağı bulamayan, sisteme eleştirel yaklaşan muhalif sanatçıların, muhalif sanat yapabilmek için çeşitli sivil toplum örgütlerinde bir araya gelmeleri fikridir. Başka ülkelerde de görülen sanatçı dayanışma organizasyonlarını ve örgütlenmelerini gerçekleştirmeleri ve kendi sanat izleyicini yaratmak için fiili çaba harcamaları sanatlarını daha görünür ve etkili kılacaktır. Örneğin Amerika'da 2011 yılında "OurGoods" adında bir organizasyon ya da sanatçı örgütlenmesi gerçekleşmiştir. Bu organizasyon, gündüz başka işlerde çalışan sanatçıların oluşturduğu bir örgütlenmedir ve birbirlerine parasal yardımdan öte aynı yardımlar yapmaktadırlar. Diğer bir deyişle takas usulüyle birbirlerine yardım etmektedirler. Örneğin, bir tiyatro diğer tiyatroya ışıkçısıyla destek verirken diğeri de daha önce kullanmış olduğu bazı dekor parçalarını vermektedir.

Sanatın ekonomik ve politik sistem tarafından desteklenmesi gerekçesiyle, tek tek bireylerin sanat tüketme (sanat izleyici olma) gerekçesi birbirine karıştırılmamalıdır. Bireyler klasik müzik konseri dinlerken "tamam şimdi politiklik düzeyi düşük bir sanat dinliyorum" diye düşünmezler. Aynı şekilde bir resim sergisini gezerken "egemen sistemin bir parçası oluyorum" ya da " ne güzel egemen sistemin devamına katkıda bulunuyorum" biçiminde de düşünmezler ve sanatı böyle takip etmezler. Bütün iyi sanatlar (politiklik düzeyi düşük veya yüksek) bireyleri sosyal ve kültürel açıdan zenginleştirir. Bütün bunlar şu gerçeği de değiştirmez: ekonomik ve politik sistemin hangi sanatı nasıl destekleyeceği sorunu ise bireyin hangi sanatı nasıl takip ettiği sorunundan farklıdır. Bireylerin sanat üretim ve tüketim amacıyla ekonomik ve politik sistemin sanat üretim ve tüketim amacı birbirinden çok farklıdır. Ekonomik ve politik sistem için sanatın anlamı, aslında bu bölümde yaptığımız açıklamalarla daha iyi anlaşılabilir. Asıl ciddiyetle üzerinde durulması gereken gözlemimiz ise kültür ve sanatın ekonomik ve politik güçle desteklenmediği sürece uzun süre ayakta duramayacağı fikridir. Bu hem ulusal hem de uluslararası düzeyde geçerlidir. Wu (2005) 1980'lerden sonra Amerika'da Reagan ve İngiltere'de Thatcher'la birlikte sanattaki

özelleştirmeyi ve bazı sanatçıların bu özelleştirmeden nasıl faydalandığını daha doğrusu siyasiler tarafından nasıl desteklendiğini incelemektedir. Ekonomik ve politik güç ile de bir siyasi partinin doğrudan bir sanat eserini parasal ve ideolojik olarak desteklemesi anlamına gelmemektedir. Politik güç, bazen kavramsal bir varlık da olabilir (dönemin ideolojisi, dönemin egemen politik fikirleri gibi). Politik ortam, dönemin başat politik fikirleri (ideoloji) bazı sanatların daha çok yaşam bulmasına neden olmaktadır. Günümüzde de bir “muhafazakâr” sanat anlayışından bahsedilmekte ve bu kavram üzerinde görece muhafazakâr/gelenekçi ya da politik olarak “sağcı” diye bilinen yazarlar çok ciddi kafa yormakta ve bu sanat türünün (Ne olduğu şimdilik tam belirgin değildir) daha belirgin, görünür ve yaygın olmasını istemektedirler. “Muhafazakâr” sanat kavramı ve oluşumunun hayata geçirilmek istenmesi, Türkiye’de onbeş kusur yıllık “muhafazakâr” bir partinin iktidarından sonra daha belirgin olmuştur. “Muhafazakâr” sanatı destekleyecek hem ekonomik hem de politik güç artık mevcuttur. Arkasında yeterli ekonomik ve siyasi gücü bulan muhafazakâr sanatçıların hangi sanat türünden ne kadar ve nasıl sanatsal üretim yapacağı konusu önümüzde günlerde başka tartışmaların kapısını açacaktır.

6. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Siyasi iktidarlar seçim propagandaları sırasında ve parti programlarında, iktidara geldiklerinde, çeşitli kamu hizmetleri alanlarında ne yapacaklarını halka duyururlar. Siyasi partilerin programlarında, kültür ve sanatın desteklenmesi konusunda karşı çıkılması neredeyse olanaksız klişeler mevcuttur. Son yıllarda DT’nin özelleştirilmesi vesilesiyle başlayan tartışma, kamuoyunun dikkatini kültür ve sanat meselelerine çekmiştir. Bu tartışmalar aynı zamanda bu meselenin de ne kadar politik olduğunu görmemize yaramıştır. Sanatla devlet arasındaki uzun dönemli ilişki ancak bir kültür politikası çerçevesinde netlik kazanır. Bu kültür politikası da kesinlikle bir toplumsal uzlaşmayla inşa edilmelidir. Bu inşa oldukça zor olabilir. Türkiye’de toplum kültürel olarak iki ana kümeye bölünmüş bulunmaktadır: geleneksel/muhafazakâr/islamcı kesim ve liberal/Batıcı/laik kesim. Bir kültür politikasının oluşturulması çok çeşitli uzmanların ortak aklıyla başarılabilir. Oluşturulacak kültür politikasının hedefleri, amaçları, plan ve programları ve araçları ciddi bir yazılı belge olarak var olmalıdır. Kültür politikasında, en temel başlıklar olarak aşağıdaki konular yer alabilir. Elbette bu temel başlıkların uygulama aşamasında ayrıntıları programlar düzeyinde yeniden biçimlenir. Bu başlıklar ayrıca, kültür alanındaki sadece devlet kurumlarının değil, sivil toplum örgütlerinin sanat toplulukları ve özel gruplar ve bireysel olarak sanatçıların devlet desteği istemeleri durumunda da, yardım kriteri olarak göz önünde bulundurulması gereken başlıklar olarak işlev görebilirler. Kültür politikasında en temel başlıklar şunlar olabilir.

- Sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı olan kesime sanat hizmetinin nasıl sunulacağı
- Sanatın bölgesel olarak da hem tüketiminin hem de üretiminin nasıl arttırılabileceği
- Sanata sadece seyirci olarak değil, halkın aktif bir katılımının nasıl sağlanabileceği
- Hangi sanat dallarının öne çıkarılacağı
- Çeşitli sanat dallarının nasıl desteklenmesi gerektiğinin belirlenmesi
- Sanat harcamalarıyla şehir kalkınmasının sağlanabilmesi
- Sanata talebi arttırmanın en önemli faktörü olan sanat eğitiminin ilkokuldan itibaren zorunlu ders olarak müfredata girilmesi
- Uluslararası alanda karşılaştırmalı üstünlüğümüz olan sanat dallarının belirlenmesi ve bu tür sanat dallarının merkezi hükümet tarafından desteklenmesi

-Hem merkezi bütçenin hem de yerel yönetimler bütçelerinin sanatı nasıl desteklemesi gerektiğinin kurallarının belirlenmesi

-Belediyelerin sanata ayıracakları kaynakların arttırılması

Bütün bu başlıklarda dile getirilen amaçların gerçekleşebilmesi için ülkeler çeşitli modeller uygularlar. Herhangi bir ülkenin kendi tarihsel, ekonomik, sosyal ve kültürel geçmişinin etkisiyle oluşturulan destek programları hiç değiştirilmeden ya da uyarlanmadan başka bir ülke için uygulanamaz (Rueschemeyer, 1997; Ulldemolins ve Arostegui, 2003, Heikkinen, 2005). Dolayısıyla başka bir ülke için geliştirilen model Türkiye için hemen uygulanabilir bir durumda olmayabilir. Türkiye’de bu sorunlar da belli bir zamandan beri tartışılmaktadır. Türkiye kendine özgü modeli bu tartışmalardan sonra bulacaktır. Temel başlıkları yukarıda sıralanan bir kültür politikasının idari uygulama biçimi, Türkiye’nin siyasi tarihi de göz önünde bulundurulduğunda, aşağıdaki gibi olabilir.

Önce Türkiye’nin kültürel ve idari yapısına ilişkin iki gözlemi belirtelim.

-Türkiye kültürel olarak kabaca iki ana kültür kümesine bölünmüştür, *geleneksel/muhafazakâr olmayan veya Batıcı kesim* ve *geleneksel/muhafazakâr kesim*

-Türkiye’nin mevcut idari yapısı oldukça merkeziyetçidir.

Bu gözlemlerin ve yukarıdaki temel başlıkları belirlenmiş bir kültür politikası amaçlarının varlığında, bireysel sanatçılara ve sanat gruplarına/topluluklarına ekonomik destek programının idari yönden uygulama biçiminin ana hatları şöyle olabilir.

Hem merkezi devlet hem de yerel yönetimler sanatı destekleyebilir. Bütün sanat dalları yerel yönetimler tarafından desteklenebilir ve destek miktarı bir uzmanlar kurulu tarafından sanatsal kaliteye bakılarak belirlenebilir. Bazı sanat dalları her yerel yönetim tarafından desteklenemeyebilir. Örneğin Opera ve Bale üretim maliyetleri çok yüksek sanatlardır. Bu sanatlar öncelikle büyükşehir belediyeleri ve merkezi hükümet tarafından desteklenmelidir. Küçük illerde ve ilçelerde bir opera gösterisi için yeterli büyüklükte sahne ve salon bulunmamaktadır. Bunun yanında resim, heykel, el sanatları, karikatür, fotoğraf gibi sanatlar belediyeler tarafından ekonomik olarak ve fiziki ortam yaratmak bakımından çok kolay desteklenebilecek sanat dallarıdır. Bu sanatların bugünkü uygulamada belediyeler tarafından istenen düzeyde desteklenmediği gözlenmektedir. Sanatında çok başarılı olmuş ve çok öne çıkmış sanatçılar merkezi hükümet tarafından da desteklenebilir. Bu tür sanatçılar Türkiye’yi uluslararası alanda da çok iyi temsil edecektir. Bu uzmanlar kurulunda, belediye meclisinde yer alan siyasi partilerin önerdiği kültür ve sanatla ilgili ve kendi alanında daha önce eserler vermiş ilgili kişiler yer almalıdır. Uzmanlar kurulunda yer alacak üyelerin ille de sanatçı olması gerekmemektedir. Uzmanlar kurulunun yarısı sadece sanatçılardan oluşurken diğer yarısı çeşitli kültür kurumları ve üniversitelerden, belediye meclisinde grubu bulunan siyasi partilerin önerdiği kişiler olmalıdır. Kültür ve sanat hakkında teorik, sosyolojik, ekonomik araştırmalar yapmış akademisyenler, araştırmacılar, yazarlar da uzmanlar kurulunda yer alabilirler.

Devletin (merkezi hükümet ve yerel yönetimler) siyasi bir organ ve sanatların politik olma derecesinin gerçeği karşısında, devlet hangi sanatları nasıl destekleyecektir? Var olan sistemde ticarileşmiş sanatlar, diğer bir deyişle yatırımcısına veya sanatçısına gelir getiren veya kar ettiren sanatlar varken, kar ettirmeyen sanatların devlet tarafından desteklenmesi sadece sanatçıya bir bağış sayılamaz. Sistem, üçüncü ve dördüncü bölümde ayrıntılı araştırıldığı gibi, sanat çok muhalif olmadığı sürece, sanata kaynak ayıracak ve devletine sanatı desteklettirecektir. Muhalif sanatlar veya sanatçıların nasıl ayakta kalacağı ise önemli bir sorun olarak ortada durmaktadır. Bunun için de sanatçılar kendi aralarında örgütlenmeyi

deneyebilirler. Örgütlenemedikleri sürece, muhalif sanat yok olmaya başlayacaktır. Amerika'daki OurGoods örgütlenmesi bu konuda örnek gösterilebilir. Sanatçılar sanatçı birliklerini, derneklerini, vakıflarını kurmaladırlar ve bu tür kurumları örgütlü bir şekilde *baskı ve çıkar* grubu olarak öne çıkaramadıkları sürece varlıklarını sürdürmeleri tehlikeye girecektir. Bu kurumları ya da örgütleri aracılığıyla hem yerel yönetimleri hem de merkezi hükümeti kültür ve sanat konusunda sürekli uyarmaları, seslerini yükseltmeleri daha kolay ve etkili olacaktır. Kısaca sanatçılar bütün atılımları devletten veya kamu kurumlarından beklememeli, bunun yanında da ciddi bir şekilde lobi faaliyetlerini eksik etmemelidirler.

Kültür Bakanlığı hem batılılaşma taraftarlarını hem de batılılaşma karşıtlarını mutlu edecek bir düzenlemeye yerel yönetimler bağlamında olanak verecek kültür ve sanat politikasının çok kalın çizgilerini belirlemelidir. Bu kalın çizgiler belirlenirken de yukarıdaki temel başlıklar göz önünde tutulmalıdır. Bu kalın çizgilerde kültür ve sanat alanında ana hedefler belirtilmeli, kültür ve sanat politikasının amaçları da açık bir şekilde vurgulanmalıdır. Bu hedef ve amaçlar klişe olarak kalmamalıdır. Kültürel hizmet üretiminde belediyelerin rolü ve ekonomik kaynakları artırılmalıdır. Türkiye için en uygun uygulamalardan biri kültürel hizmet üretiminde belediyelerin rolünü arttırmaktır. Destek mekanizmaları sadece İstanbul ve Ankara'daki sanatçıların yararlanabileceği bir biçimde organize edilirse, bu yapı, sürekli artan sanatçı sayısının sadece bu şehirlerde kümelenmesine neden olacaktır. Oysa sanatçıların şehirlere dağılımı dengeli kültürel kalkınmayı sağlayacaktır. Sanatçı sayısının arttığı ve şehirlere dağıldığı bir yapıda, sanata destek mekanizmasını sadece merkezi devlete bırakmak daha çok tartışma ve kutuplaşma yaratacaktır çünkü merkezi kültür kurumlarının bütçesi, hükümetin tercihleri doğrultusunda oluşacaktır. Hele bir de seçim sisteminden dolayı halkın tercihleri tam olarak parlamentoya yansımadağı sürece ve bir de bunun üstüne kültür konularında sağ ve sol partilerin anlaşamadığı noktaların çok olması durumunda, siyasi iktidarın, merkezi kültür kurumlarının bütçesini belirlemesi ve yönetmesi daha çok toplumsal kavgalara neden olacaktır. Bu bakımdan, belediyelere daha çok özgürlük alanı bırakmak gerekmektedir. Bununla beraber vurgulamak gerekir ki, kültür hizmeti üretiminin hepsi ve ulusal kültür politikasının oluşturulması sadece belediyelere bırakılamaz. Burada vurgulanmak istenen, belediyelerin eskiye göre kültürel hizmet alanındaki rolü ve belediyelere ayrılan kaynakların artması gerektiği görüşüdür. Belediyelerin bu konuda çok tecrübesinin olmadığı vurgulanabilir. Bu görüş doğrudur da. Bununla birlikte, kültür hizmeti alanı belediyelerin çok kolay deneyim kazanabileceği bir alandır. Bunun yanında bazı sanatları belediyeler şimdilik üretemeyebilir çünkü hem fiziki olanakları yoktur hem de ekonomik kaynakları yeterli değildir. Örneğin çok büyük opera gösterileri, müzikaller sadece büyükşehir veya merkezi hükümet desteğiyle üretilecek sanatlardır. Burada unutulmaması gereken nokta, belediyelerin sunduğu kültür hizmetinin hepsini kendilerinin üretmesi gerekmediğidir. Hizmet satın alımı da başvurulacak yöntemlerden birisidir. Ayrıca sanatçılar açısından da belediyelerin rolünün artması istenen bir durum olabilir çünkü desteği hem merkezi kültür kurumlarından hem de yerel yönetimlerden isteme şansına sahiptirler. Bunun yanında, sanatçıların yerelde baskı ve çıkar grubu oluşturmaları ve belediyeler üzerinde etkili olma olasılıkları daha çoktur ve kolay olabilir. Bunu içinde buldukları organizasyon/birlik/örgütle yapacaklardır. Burada asıl vurgulanan nokta sanatçıların herhangi bir şekilde örgütlenmesidir.

Bu çalışmada sanat ve devlet ilişkisini farklı açılardan incelemeye çalıştık. Sanatların politiklik derecesi üzerine açıklamalar yapılmış ve hangi sanatın nasıl desteklendiği örneklerle tartışılmıştır. Sanatların politiklik derecesi tartışması daha önce ilgili literatürde yapılmadığı için, bu konunun daha derin ve ayrıntılı tartışılması sanat üretiminin devlet ve piyasa ile olan ilişkisini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- ACAR, YASİN., 2007, Tiyatro talebini belirleyen faktörlerin analizi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- AKDEDE S. HADİ. 2013, Sanat Üretiminin Politik Ekonomi Açısından Bir Sınıflama Denemesi, *Mimesis-dergi.org/2013/02/ Sanat-Üretiminin-Politik-Ekonomi-Açısından-Bir-Sınıflama-Denemesi/*
- Arts Under Threat 2016, *Annual Statistics on Censorship and Attacks on Artistic Freedom in 2016*, Freemuse publication, Sweden.
- BAUMOL, W. JACK. - BOWEN G. WILLIAM. 1965, On the Performing Arts: The Anatomy of Their Economic Problems. *American Economic Review*, 55: 495-502.
- BAUMOL, W. JACK. - BOWEN G. WILLIAM.,1966, Performing Arts-The Economic Dilemma, The Twentieth Century Fund. New York.
- BAUMOL, W.JACK. 1967, “Macroeconomics of unbalanced growth: The Anatomy of Urban Crises”, *The American Economic Review*, Vol 57, No:3415-426.
- BOURDİEU, PİERRE. 1984, *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press
- CARMİLLY-WEİNBERGER, MOSHE. 1986. *Fear of Art: Censorship and Freedom of Expression in Art*. Bowker, New York.
- CHİANG, TUN-JEN-POSNER, RİCHARD. A. 2006, Censorship versus freedom expression in the arts, *Handbook of the Economics of Art and Culture*, Volume 1, ed. Victor A. Ginsburg and David Throsby.
- GORDON E. SHOCKLEY., 2011, Political Environment and Policy Change: The National Endowment for the Arts in the 1990s, *The Journal of Arts Management, Law, And Society*, 41: 267–284, 2011
- HANSEN, T.BİLLE. 1997, The willingness-to-pay for the Royal Theatre in Copenhagen as a public good, *Journal of Cultural Economics*, 21: 1-28.
- HEIKKINEN, MERJA. 2005, Administrative Definitions of Artists in The Nordic Model of State Support for Artists, *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 11, No. 3,
- KATZ-GERRO, TALLY. 2002, Highbrow cultural consumption and class distinction in Italy, Israel, West Germany, Sweden, and the United States, *Social Forces* 81:207-229.
- NOGARE, CHIARA D.- GALIZZI, MATTEO M. 2011, The political economy of cultural spending: evidence from Italian cities” *Journal of Cultural Economics*, 35:203–231.
- RUESCHEMEYER, MAILYN. 1997, Art, artists' associations, and the state in Norway, *Journal of Arts Management, Law, and Society* 27, 3; Academic Research Library, pg. 187
- RUSHTON, MICHAEL 2007, Sustainable Public Funding for the Arts in the USA and Canada: Implications for Korea. *Review of Cultural Economics*, Vol. 10 No.1, 1-22.
- SCİTOVSKY, ANNE – SCİTOVSKY, TIBOR, 1959, What Price Economic Progress?, *Yale Review*, Autumn, 49, 95-110.

- TEPE, MARKUS – VANHUYSSSE, PIETER, 2014, Avote at the opera? The political economy of public theaters and orchestras in the German states, *European Journal of Political Economy*, 36 254–273.
- THROSBY, DAVID, 1994, The Production and Consumption of the Arts: A View of Cultural Economics, *Journal of Economic Literature*, 32(1):1-29.
- ULLDEMOLINS, J.RUIS. - AROSTEGUI, A.RUBIO., 2013, Thegovernance of national cultural organisations: comparativestudy of performance contracts with the main cultural organisations in England, France and Catalonia (Spain), *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 19, No. 2, 249–269
- WU, CHIN_TAO., 2005, *Kültürün Özelleştirilmesi 1980'lerden beri Şirketlerin Sanata Müdahalesi*, iletişim yayınları.
- ZIMMER, ANNETTE. - TOEPLER, STEFAN., 1996, Cultural policies and the welfare state: the cases of Sweden, Germany and the United States. *The journal of arts management, law and society*, 26 (3), 167–193.